

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Обліково-фінансовий факультет

Кафедра українознавства і суспільних наук

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

словник термінів та персоналій
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ОПП «Психологія» спеціальності С 4 Психологія денної та заочної
форм здобуття вищої освіти

Миколаїв
2025

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету протокол № 11 від «03» липня 2025 р.

Укладачка:

Борко Т. М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри українознавства і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

Шарата Н. Г. – докторка педагогічних наук, професорка, проректорка з науково-педагогічної та виховної роботи і підвищення кваліфікації Миколаївського національного аграрного університету

Мазур В. М. – кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології спеціальної освіти та здоров'я людини Миколаївського інституту розвитку людини Університету «Україна»

З-14 **Загальна психологія** : словник термінів та персоналій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОПП «Психологія» спеціальності С 4 Психологія денної та заочної форм здобуття вищої освіти / уклад. Т. М. Борко. Миколаїв : МНАУ, 2025. 46 с.

УДК 159.9

© Миколаївський національний
аграрний університет, 2025

ВСТУП

Пропонований словник-довідник термінів та основних понять за тематикою загальна психологія має на меті допомогти здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в процесі самостійного вивчення курсу під час підготовки до практичних занять, зрозуміти суть нової термінології, сучасне трактування відомих категорій, засвоїти методологічні засади психологічних процесів, сформувати наукове розуміння психології як невід'ємної частини життя людей.

Загальна психологія є однією з основних і обов'язкових для підготовки здобувачів вищої освіти, які обрали психологію сферою своєї майбутньої діяльності. Згідно з класифікаціями наук (Ж. Піаже та ін.), психологія посідає чільне місце серед гуманітарних і негуманітарних дисциплін. Психологія розкриває місце людини в соціальній групі, суспільстві, світі в цілому, сприяє пошукові життєвого сенсу. Разом з цим вона має значення для інших наук: педагогіки, математики, фізики, біології, фізіології, лінгвістики, логіки тощо. Психологія в системі наук виступає як джерело пояснення їх формування та розвитку.

У словник включено лише базові поняття, які є ключовими для кожної із тем передбачених робочою програмою з дисципліни «Загальна психологія». Опанування ними має сприяти розвитку понятійно-категоріального мислення, розуміння і правильного використання понять, в тому числі, для формування вміння логічно викладати власну думку.

При підготовці цього словника авторка виходила з того, що він повинен мати перш за все навчальне спрямування, бути невід'ємною частиною, доповненням до існуючих підручників та навчальних посібників із загальної психології, за якими вивчається ця нормативна дисципліна у вищих навчальних закладах України.

Даний словник-довідник складається з двох частин: «Основні терміни та поняття загальної психології», «Видатні постаті в історії світової психології» і побудований за традиційною для такого роду видань схемою і за своїм обсягом не претендує бути універсальним довідником. У разі потреби більш детального ознайомлення з певними поняттями або через їх відсутність радимо звернутись до академічних словників та навчальної літератури з психології, що було видано останнім часом, список яких вміщено наприкінці даного видання.

А

АБСТРАГУВАННЯ (від лат. *abstragere* – відволікати, відвертати) – тобто уявне відокремлення одних ознак і властивостей предметів від інших і від самих предметів, яким вони властиві [23].

АБУЛІЯ (грец. *a – не i bule* – воля) – відсутність волі, тобто, неспроможність докласти вольових зусиль [14].

АДАПТАЦІЯ – це зміна рівня чутливості аналізатора до інтенсивності подразника [1].

АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА – одна з форм реагування на різні несприятливі у фізичному та психічному аспекті життєві ситуації. Агресія може виявлятися як риса особистості й ситуативно, як реакція на обставини, що склалися [21].

АКЦЕНТУАЦІЯ ХАРАКТЕРУ – це надзвичайне підсилення окремих рис характеру, за якого наявні відхилення в психології й поведінці людини, що не виходять за межі нормативної поведінки, але межують з патологією [20].

АЛЬТРУЇЗМ (франц. *altruisme*, від лат. *alter* – інший) – моральний принцип, згідно з яким, значущим для суб'єкта є благо інших людей; альтруїзм (альтруїстичність) як властивість людини – це щире бажання правдивого добра усім людям та стабільна готовність безкорисливо сприяти цьому; благо тих, кого альтруїст любить, є для нього принаймні не менш, якщо не більш важливим, ніж власне [14].

АНАЛІЗ – мислене розчленування предмета чи явища на його складові частини, виділення в ньому окремих частин, ознак і властивостей [1].

АНАЛІЗАТОР – складний нервовий апарат для тонкого аналізу навколишньої дійсності та змін, що відбуваються всередині організму. Аналізатор складається зі сприймальної частини (рецептора), провідних шляхів (нервових волокон) та відповідних ділянок кори головного мозку великих півкуль [1].

АПАТІЯ – психічний стан людини, який супроводжується індіферентністю, байдужістю, відсутністю інтересу до навколишніх явищ і подій [2].

АПЕРЦЕПЦІЯ – це залежність змісту і спрямованості сприймання від досвіду людини, її інтересів, ставлення до життя, установок, багатства знань [23].

АПРАКСІЯ – складне порушення цілеспрямованості дій, яке викликається локальними розладами лобних ділянок мозку [23].

АСОЦІАЦІЯ – це зв'язок між окремими фактами, подіями, предметами або явищами, відображеними у свідомості людини та закріпленими у його пам'яті [21].

АФЕКТ – (від лат. *affectus* – "душевне хвилювання") – сильний і відносно короточасний емоційний стан, пов'язаний із різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин і супроводжуваний різко виявленими руховими виявами та зміною у функціях внутрішніх органів [21].

АФЕКТИВНИЙ ПРОСТІР – це емоції та почуття особистості, її прагнення й бажання, її переживання, пов'язані з пізнанням і самопізнанням, що безпосередньо впливає на дії, вчинки й усе життя особистості [23].

АВТОМАТИЗМИ (від грец. *automatus* – самодіючий) – дії, що здійснюються без безпосередньої участі свідомості. При автоматизмах встановлюється чіткий зв'язок між певними характеристиками ситуації серією дій, які раніше були свідомими [28].

АВТОРИТЕТ – соціально-психологічне явище, що характеризує положення й роль особистості в групі, а також ставлення до неї на основі довіри, поваги й визнання моральних, професійних та інших переваг [14].

АТРАКЦІЯ – це процес формування привабливості якоїсь людини для того, хто сприймає [20].

Б

БАЖАНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – фактор, що змінює самозвіти, зокрема відповіді на пункти особистісних опитувальників шляхом збільшення частоти тих самозвітів, які здаються випробовуваним більш привабливими, соціально прийнятними, що показують випробовуваних найліпшим чином [2].

БЕЗПОРАДНІСТЬ – морально-психологічна риса окремих людей, що характеризується їх нездатністю або невмінням керувати своєю свідомістю і поведінкою, а це призводить до неможливості досягти успіхів у діяльності [1].

БОВАРИЗМ – стан людини, що характеризується втратою здатності проводити чітку межу між дійсністю і фантазією, схильність підміняти реальне уявним. При цьому, уявний світ може мати як позитивний, так і негативний відтінок [25].

БІХЕВІОРИЗМ (англ. поведінка) – напрям у американській психології ХХ ст., який зводить психіку до різних форм поведінки як сукупності реакцій організму на стимули зовнішнього середовища [22].

В

ВАЛІДНІСТЬ – (англ. *valid*– придатний, дійсний, справжній, переконливий, ефективний) показує, чи медотика виявляє і вимірює саме ті властивості, для виявлення і вимірювання яких вона створена, і чи дозволяє вона передбачати саме ті прояви, передбачення яких мала б забезпечувати [27].

ВВІЧЛИВІСТЬ – характеристика поведінки людини, для якої повага до інших стала повсякденною нормою і звичним засобом спілкування з оточуючими. В. включає: уважність, доброзичливість, делікатність, тактовність, готовність надати послугу кожному, хто її потребує тощо [25].

ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ – це сфера людських взаємин, де тісно переплітаються пізнавальні процеси та емоції, соціально психологічні правила та етичні норми [22].

ВІДВОЛКАННЯ (розсіяність) – це перестрибування від одного зовнішнього об'єкта до іншого [20].

ВІДТВОРЕННЯ – процес відновлення збереженого матеріалу в пам'яті для використання в діяльності та спілкуванні; полягає у пожвавленні або повторному збудженні раніше утворених у мозку тимчасових нервових зв'язків [1].

ВІДЧУТТЯ – це пізнавальний психічний процес відображення в мозку окремих властивостей предметів і явищ оточуючого світу, які в даний момент діють на органи чуття людини [23].

ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ – (*developmental psychology*) галузь психологічної науки, що вивчає закономірності та особливості психічного та особистісного розвитку людини на різних етапах її життя [1].

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІКИ (*agepeculiarities of the psyche*) – якісні характеристики психічного розвитку індивіда протягом його життя, обумовлені особливостями розвитку пізнавальних і особистісних властивостей [1].

ВІЗУАЛИ – це люди, які "бачать" навколишній світ, тобто сприймають більшу частину інформації за допомогою зору [21].

ВИТІСНЕННЯ – найбільш універсальний спосіб позбавлення від внутрішніх конфліктів шляхом активного виключення із свідомості неприйнятого мотиву чи неприємної інформації [20].

ВИТРИМКА Й САМОВЛАДНАННЯ – це вміння особистості примусити себе виконувати розумне рішення, незалежно від перешкод,

підпорядковувати свою поведінку інтересам досягнення мети, не відволікатися на сторонні справи. Протилежні до імпульсивності [21].

ВОЛЯ – це психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставлених цілей [1].

ВОЛЬОВЕ ЗУСИЛЛЯ – це стан психічної та фізичної мобілізації людини, спрямованої на досягнення мети через подолання перешкоди [1].

ВОЛЬОВІ РИСИ – відносно стійкі, незалежні від ситуації психічні утворення. До них належать цілеспрямованість, яка визначає напрями вияву таких властивостей особистості, як сміливість, наполегливість, рішучість [1].

ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ – це відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої саморегуляції поведінки, її влади над собою [23].

ВПІЗНАННЯ – найпростіше відтворення якого-небудь об'єкта в умовах його повторного сприймання [1].

ВПЕРТІСТЬ – це необґрунтований, нічим не виправданий вияв волі, коли людина наполягає на своєму недоцільному бажанні, незважаючи на обставини [18].

Г

ГАЛЬМУВАННЯ – складний біологічний процес, що послаблює або припиняє діяльність того чи іншого органу, знижує рівень активності фізіологічних систем [25].

ГАЛЮЦИНАЦІЇ (новолат. *hallucinatio* < лат. *alucinatio* – безглузде базікання, маячення, нездійсненні мрії) – це образи, що виникають за відсутності зовнішнього подразника. Вони пов'язані з різними ділянками кори головного мозку і бувають зоровими (людина бачить різних неіснуючих в реальності істот або сцени, в яких вона може брати участь), слуховими («голос згори», накази і схвалення від невидимих друзів, оклики), нюховими (відчуття неіснуючих запахів), тактильними (відчуття предметів, які насправді не існують, відчуття проходження через тіло електричного струму) тощо [28].

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ – аспект самосвідомості особистості, що пов'язаний з усвідомленням і відчуттям людиною себе як представника певної статі [25].

ГЕТЕРОХРОННІСТЬ – нерівномірний, хвильовий характер роз витку окремих психічних процесів. Він виявляється у тому, що для кожної

психічної властивості є специфічний період, коли вона розвивається найбільш інтенсивно. Ці періоди – сенситивні [26].

ГІПЕРЕСТЕЗІЯ – підвищена чутливість до дії звичайних зовнішніх подразників, що виникає за різкого фізичного чи емоційного перевтомлення /світло осліплює, звуки оглушують тощо [25].

ГІПЕРТИМІЯ – форма прояву емоцій людини, що характеризується підвищеним емоційним збудженням /настроєм/, супроводжується зростанням активності в професійній діяльності і соціальних сферах [25].

ГІПНОЗ – це особливий психофізіологічний стан, який відрізняється від неспання та сну, що виникає під впливом спрямованого психологічного впливу. У гіпнозі підвищення сприйнятливості до нього поєднується зі зниженням усіх інших чинників, іноді аж до повної анестезії. Відмінна риса гіпнозу – суворість, не властива сну та неспанню, вибірковість у засвоєнні й опрацюванні інформації. Прийнято виділяти три стадії гіпнозу: сонливість, гіпотаксія, сомнамбулізм [21].

ГЛИБИНА МИСЛЕННЯ – вміння проникати в сутність складних питань, бачити проблему там, де її не помічають інші, передбачати можливі наслідки подій і процесів [22].

ГНУЧКІСТЬ МИСЛЕННЯ – вміння людини швидко змінювати свої дії при зміні ситуації, звільняючись від закріплених у попередньому досвіді способів і прийомів розв’язання аналогічних завдань [22].

ГОНОР /пиха/ – риса характеру особистості, що проявляється у мотивації дій заради завоювання слави, привернення загальної уваги з метою викликати захоплення і заздрість з боку оточуючих. Пихата людина втрачає здатність оцінювати свої вчинки з точки зору їх громадського значення. Їй характерні перебільшене почуття власної гідності, зарозумілість, чванливість [25].

Д

ДАЛЬТОНІЗМ – явище спадкового походження. Воно передається здебільшого по чоловічій лінії – від батька через доньку до внуків. Дальтонізм є протипоказанням для професійної діяльності, яка вимагає розрізнення кольорів - наприклад, при кольоровій сигналізації, фарбуванні тощо [5].

ДЕБІЛЬНІСТЬ – перша стадія розумового недорозвитку, слабоумства. Д. характеризується заниженим розвитком інтелекту. Розумово відсталі люди можуть оволодіти нескладними професіями і виконувати суспільно корисну роботу [25].

ДЕВІАНТНИЙ – відхилення від загально прийнятих норм соціальної поведінки, вчинки людей чи груп, що призводять до порушення цих норм і викликають необхідність відповідного реагування з боку соціальної групи чи суспільства в цілому [25].

ДЕГУМАНІЗАЦІЯ – знецінення реального життя людини, приниження її прав, можливостей, звуження умов і факторів, що забезпечують розвиток і удосконалення її, як особистості, послаблення правових гарантій нормальної життєдіяльності і свободи [25].

ДЕДУКЦІЯ – метод логічного висновку від загального до часткового, тобто спочатку досліджують стан об'єкта в цілому, а потім його складових елементів [28].

ДЕПРЕСИВНІ ПЕРЕЖИВАННЯ (лат. *depressio* – подавлення, пригнічення) – сталий негативно забарвлений (поганий) настрій, у якому виразно виявляються: душевний біль, туга, тривога, страх, відчай, - водночас з істотним послабленням мотиваційних спонук (потреб, бажань, прагнень, інтересів тощо), волі (абулія), зниженням самооцінки [14].

ДЕПРЕСІЯ – (лат. *depression* від *depresimo* – пригнічувати, придушувати) – хворобливий негативно забарвлений емоційний стан (душевний біль, страждання, мука), що супроводжується іншими психічними та соматичними (тілесними) розладами: здебільшого і головним чином проявляється у сталому поганому настрої – або пригніченому, або тужливо-тривожному (ажитована депресія), у немотивованих фобіях (грец. *phobos* – страх), втраті життєвої наснаги тощо [27].

ДЗЕРКАЛЬНІ НЕЙРОНИ (з англ. *mirror neurons*) – нейрони головного мозку, які збуджуються як при виконанні певної дії, так і при спостереженні за виконанням цієї дії [28].

ДИСТИМІЯ (грец. *dys* – порушення, руйнація і *thymos* – настрій) – стали депресивні розлади настрою, у яких домінують: душевний біль, сум, тривога, страх, відчай [14].

ДИСФОРІЯ – пригнічений настрій, що характеризується дратівливістю, озлобленістю, підвищеною чутливістю до дій оточуючих, схильністю до вибухів агресії [22].

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ – це галузь науки, яка вивчає психологічні відмінності між окремими індивідами та групами людей, причини їх виникнення і механізми формування індивідуальності. Диференціальна психологія вивчає психічні варіації [24].

ДОВІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ– коли ставимо собі за мету щось запам'ятати [22].

ДОВІЛЬНА УВАГА – це свідомо спрямоване зосередження особистості на предметах та явищах навколишньої дійсності, на внутрішній психічній діяльності [23].

ДУХОВНА ОСОБИСТІСТЬ – об'єднане усвідомлення духовних властивостей і здібностей, інтелектуальні, моральні, релігійні прагнення тощо [26].

Е

ЕГОЇЗМ – ціннісна орієнтація людини, яка характеризується переважанням особистих корисливих потреб безвідносно до інтересів інших людей, які й стають об'єктом і засобом досягнення таких цілей [21].

ЕГОЦЕНТРИЗМ (*egocentrism*; лат. *ego* – я / *centrum* – центр) – специфічна орієнтація людини на саму себе, її зосередженість на власних психічних проявах, нездатність чи невміння прийняти іншу точку зору [1].

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь гуманістичного напрямку психології, яка базується на тому, що існування (*ex(s)istentia*) людини у світі породжує екзистенційні проблеми: 1) життя і смерті; 2) смислу життя людини і буття світу; 3) віри в Бога; 4) свободи, відповідальності та вибору особистості; 5) людських взаємин, спілкування, самотності, любові [14].

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПСИХОТЕРАПІЯ – узагальнена назва усіх тих напрямів і методів психотерапії, які базуються на засадах екзистенційної психології. Е. п. спрямована на встановлення відповідності буття людини в світі її автентичному еству, психологічній сутності. Найбільш потужний напрям е. п. – логотерапія В. Е. Франкла [14].

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь соціальної психології, що вивчає соціально-психологічні аспекти господарської діяльності суспільства, економічної поведінки та відносин суб'єктів господарювання [25].

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ – властивість індивіда, яка виявляється у здатності виражати назовні свої переживання [27].

ЕКСТРАСЕНСОРНЕ (англ. *extra-sensory* – позачуттєве, те, що виходить за межі чуття) – феноменальні (надзвичайні) спроможності, які перевершують відомі можливості психіки людини, зокрема, щодо передавання та приймання інформації, бачення майбутнього й прихованого в минулому та в просторових вимірах, впливу на функціонування й стан свого та інших людей організмів, на тварин, рослини, погоду, тощо [27].

ЕКСТРАВЕРТИ (вивернутий назовні) – легкі у спілкуванні, у них високий рівень агресивності, мають тенденцію до лідерства, люблять бути у центрі уваги, легко зав'язують контакти, імпульсивні, відкриті, контактні (оскільки серед контактів можуть бути і корисні), судять людей за зовнішнім виглядом, не заглядають усередину; холерики, сангвініки [14].

ЕМПАТІЯ (від грец. *empathia* – співпереживання) – досягнення емоційного стану, проникнення в переживання іншої людини [23].

ЕМОЦІЇ (від лат. *emoveo* – хвилюю, збуджую) – особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаний із інстинктами, потребами й мотивами, що відображають у формі 70 безпосереднього тимчасового переживання значущості для життєдіяльності індивіда явищ і ситуацій, які діють на нього [20].

ЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ (низький рівень нейротизму) – це риса, що характеризує збереження організованості поведінки, ситуативної цілеспрямованості у звичайних і стресових ситуаціях, а також зрілість, високу адаптивність, відсутність великої напруги схильність до лідерства [1].

ЕМОЦІЙНИЙ ТОН ПОЧУТТІВ – це безпосередні переживання, які супроводжують окремі відчуття (температурні, смакові, слухові) і спонукають суб'єкта до їхнього збереження чи усунення [20].

ЕСТЕТИЧНІ ПОЧУТТЯ – це почуття краси явищ природи, праці, гармонії барв, звуків, рухів і форм [23].

ЕТИКА (грец. *ethos* – звичай) – наука про мораль, моральність. Найважливішими категоріями етики є «добро», «зло», «справедливість», «благо», «відповідальність», «обов'язок», «совість» тощо [26].

ЕФЕКТ НАСЛІДУВАННЯ – це відтворення діяльності, вчинків, якостей іншої людини, на яку хочеться бути схожим [20].

ЕФЕКТ ОРЕОЛУ – це вплив загального враження про людину, на сприйняття й оцінку окремих властивостей її особистості [20].

ЕФЕКТ ПОСЛІДОВНОСТІ – це судження про людину: найбільший вплив мають відомості, що надані в першу чергу [20].

ЕФЕКТ ПРОЄКЦІЇ – це проєкція на інших людей власних властивостей, що викликає очікування відповідної поведінки за наданою моделлю [20].

ЕФЕКТОРИ – це закінчення аксонів еферентних нейронів вегетативної або соматичної нервової системи, які передають нервовий імпульс з нейрона на робочий орган (клітини, які виконують «команди» центральної нервової системи та регулюють роботу внутрішніх залоз і м'язів) [28].

Ж

ЖАДІБНІСТЬ – риса характеру людини, що проявляється в прагненні до оволодіння цінностями [25].

ЖАЛКУВАННЯ – незадоволеність людини раніше зробленим вибором чи своїми невдалими діями, вчинками, поведінкою [25].

ЖИТТЄВІ ПОРАДИ – поради, що надаються людині не на підґрунті науки, а на базі набутого життєвого досвіду або так званого здорового глузду [25].

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ – це індивідуальний розвиток людини від народження до смерті. Однією з важливих складових Ж.ш. є професійна діяльність людини /від вибору професії до виходу на пенсію [25].

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ – сутність і властивість людського організму, здатність виконувати свої фізіологічні, фізичні, соціально-психологічні та інші функції. Ж. забезпечується як самою людиною, так і складною системою заходів з боку держави та суспільства [25].

ЖУЇР – людина, яка шукає в житті тільки насолоди [25].

З

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, яка вивчає найбільш істотні, базисні, загальні властивості психіки, її функцій, структур та системних утворень [17].

ЗАДАТКИ – це вроджені передумови розвитку здібностей особистості (анатомо-фізіологічні особливості мозку, нервової системи, аналізаторів, які обумовлюють природні індивідуальні відмінності між людьми) [23].

ЗАЗДРІСТЬ – недоброзичливе психічне переживання особистості, що виникає тоді, коли чийсь реальні чи уявні переваги сприймаються як загроза цінності "Я" і супроводжуються негативними емоціями. З. деструктивно впливає на психіку індивіда, спонукаючи його до блокування чужого успіху, агресивних дій [25]

ЗАМКНУТІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у її відособленості від інших, зосередженості на своїх інтересах; нетовариськість, відлюдність [25].

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ – процес пам'яті, спрямований на закріплення образів сприйняття, уявлень, думок, дій, переживань через встановлення зв'язків нової інформації з набутим раніше досвідом [1].

ЗАРОЗУМІЛІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у неповажно-презирливому ставленні до інших. З. виникає на основі перебільшення своїх власних якостей, пов'язана з егоїзмом [25].

ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ – сукупність несвідомих прийомів, за допомогою яких людина як особистість оберігає себе від психологічних травм [25].

ЗАХОПЛЕННЯ – менша сила та тривалість почуття [23].

ЗБЕРЕЖЕННЯ – процес утримання в пам'яті людини інформації, одержаної у ході набуття нею досвіду [1].

ЗБУДЖЕННЯ /в фізіології/ – нервовий процес, що полягає у приведенні в дію клітин мозку у відповідь на дію подразника [25].

ЗДІБНОСТІ – індивідуально-психічні властивості людини, що відповідають вимогам певної діяльності і є умовою успішного її здійснення [23].

ЗЛОРАДСТВО – емоційне задоволення, яке відчуває особистість від того, що хтось переживає страждання; зловна радість за невдачі іншої людини [25].

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, яка вивчає найбільш істотні, базисні, загальні властивості психіки, її функцій, структур та системних утворень [17].

ЗАДАТКИ – це вроджені передумови розвитку здібностей особистості (анатомо-фізіологічні особливості мозку, нервової системи, аналізаторів, які обумовлюють природні індивідуальні відмінності між людьми) [23].

ЗАЗДРІСТЬ – недоброзичливе психічне переживання особистості, що виникає тоді, коли чийсь реальні чи уявні переваги сприймаються як загроза цінності "Я" і супроводжуються негативними емоціями. З. деструктивно впливає на психіку індивіда, спонукаючи його до блокування чужого успіху, агресивних дій [25].

ЗАМКНУТІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у її відособленості від інших, зосередженості на своїх інтересах; нетовариськість, відлюдність [25].

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ – процес пам'яті, спрямований на закріплення образів сприйняття, уявлень, думок, дій, переживань через встановлення зв'язків нової інформації з набутим раніше досвідом [1].

ЗАРОЗУМІЛІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється у неповажно-презирливому ставленні до інших. З. виникає на основі перебільшення своїх власних якостей, пов'язана з егоїзмом [25].

ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ – сукупність несвідомих прийомів, за допомогою яких людина як особистість оберігає себе від психологічних травм [25].

ЗАХОПЛЕННЯ – менша сила та тривалість почуття [23].

ЗБЕРЕЖЕННЯ – процес утримання в пам'яті людини інформації, одержаної у ході набуття нею досвіду [1].

ЗБУДЖЕННЯ /в фізіології/ – нервовий процес, що полягає у приведенні в дію клітин мозку у відповідь на дію подразника [25].

ЗДІБНОСТІ – індивідуально-психічні властивості людини, що відповідають вимогам певної діяльності і є умовою успішного її здійснення [23].

ЗЛОРАДСТВО – емоційне задоволення, яке відчуває особистість від того, що хтось переживає страждання; зловна радість за невдачі іншої людини [25].

ЗНЕЦІЛЕННЯ – зворотний бік ідеалізації, руйнування образу, що ідеалізувався, «скидання з п'єдесталу». Чим більше ідеалізується об'єкт, тим масштабніше знецінення його чекає, чим більше ілюзій, тим важче переживається їхній крах [28].

ЗУХВАЛІСТЬ – нешанобливість, зневажливість, грубість, зарозумілість, сповненість дерзання [25].

I

ІДЕАЛІЗАЦІЯ – це уявлення про кого-небудь як досконалого, кращого, чим він є насправді, перебільшення його чеснот [28].

ІЗОЛЯЦІЯ – це блокування неприємних спогадів, переживань, їх недопуск до повного усвідомлення [17].

ІЛЮЗІЇ СПРИЙМАННЯ – неадекватні сприймання, які неправильно, викривлено, помилково відображають об'єкти, що діють на аналізатори [23].

ІНДУКЦІЯ – форма наукового пізнання, логіка якого розгортається від конкретного до загального, здійснюється перехід від окремих фактів до загальних положень [28].

ІНДИВІД – це поняття, яке визначає належність живої статі до людського роду. Головною характеристикою властивостей індивіда є їх переважна залежність від спадковості [5].

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НЕСВІДОМЕ – це частина психіки (душі), яка пов'язана зі змістом психічного життя людини, якого вона набула у процесі індивідуального досвіду і змістився у сферу несвідомого [28].

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ – індивідуальність – це сукупність психічних, фізіологічних і соціальних особливостей конкретної людини з точки зору її унікальності, своєрідності й неповторності. ІНФАНТИЛІЗМ – нездатність стримувати емоції – перехід від сміху до ридання, постійний безпричинний гнів [2].

ІНСАЙТ (від англ. *insight*— проникнення в суть, осяяння, раптова здогадка, прозріння) — це складне інтелектуальне явище, суть якого полягає в миттєвому, інтуїтивному прориві до розуміння поставленої проблеми та «раптовому» знаходженні її ви рішення. Термін був введений німецьким психологом і лінгвістом теоретиком Карлом Бюлером. Інсайт є центральним моментом творчого процесу [28].

ІНТЕЛЕКТ – це певний ступінь здатності людини розв'язувати завдання і проблеми відповідної складності [23].

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОЧУТТЯ – переживання, що виникають в процесі пізнавальної діяльності людини. Найтиповіша ситуація, що викликає інтелектуальні почуття – проблемна ситуація. Успішність чи неуспішність, легкість чи важкість діяльності викликає у людини цілу гаму переживань. Інтелектуальні почуття не лише супроводжують пізнавальну діяльність, а стимулюють, підсилюють її, впливають на швидкість і продуктивність мислення, на змістовність і точність знань [20].

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ (франц. *interiorisation*— перехід ззовні у внутрішній вимір; від лат. *interior*— внутрішній) – формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості через засвоєння індивідумом зовнішніх дій з предметами і соціальних форм спілкування [1].

ІНТРОВЕРТИ – (звернений всередину): спрямовані на світ власних переживань, малоконтактні, мовчазні, важко заводять нові знайомства, не люблять ризик, переживають розрив старих зв'язків, не розглядають варіантів програшу і виграшу, мають високий рівень тривожності і ригідності; флегматики, меланхоліки [1].

ІНТУЇТИВНЕ МИСЛЕННЯ – це вид мислення, який характеризується згорнутістю у часі, швидкістю протікання, відсутністю чітко виражених етапів, неусвідомленістю. При інтуїтивному вирішенні завдання відповідь часто з'являється неочікувано, несподівано, у вигляді «ясного бачення» вирішення проблемної ситуації. При цьому людина не може пояснити, чому саме таким має бути рішення, аргументувати його тощо. Інтуїтивне мислення тісно пов'язане з інсайтом [28].

ПОХОНДРІЯ (грец. *hypochondria* – частини тіла нижче грудної клітини) – безпідставне і надмірне занепокоєння суб'єктом своїм соматичним здоров'ям, впевненість у наявності в нього важливих хвороб за фактичної відсутності їх [14].

ІСТЕРІЯ (грец. *hystera* – матка) – виявляється у чисельних симптомах і синдромах, серед яких найбільш складними є функціональні розлади рухливості та чутливості органів: паралічі (контріктури) кінцівок, втрата мовлення, слуху, зору тощо, - та роздвоєння самосвідомості хворого [14].

К

КАУЗАЛЬНА АТРИБУЦІЯ – це механізм інтерпретації необхідної суб'єкту інформації шляхом приписування партнеру по взаємодії можливих мотивів і причин поведінки [25].

КАТАТОНІЯ (від гр. *kata* – уздовж і гр. *tonos* – напруження) – нервово-психічний розлад, що характеризується м'язовими спазмами, порушенням довільних рухів або збудженням, що проявляється у співі, танці з виразом захоплення на обличчі, різними несподіваними вчинками тощо [2].

КАЯТТЯ – почуття провини, що виникає після здійснення проступку чи злочину [2].

КОЛИВАННЯ – це властивість уваги, протилежна стійкості, і виявляється у мимовільному періодичному то послабленні, то підсиленні уваги до конкретного об'єкта чи діяльності. Коливання уваги спостерігається навіть при дуже зосередженій та напруженій роботі. Це пояснюється безперервною зміною збудження та гальмування в корі головного мозку. На відміну від переключення, коливання уваги має мимовільний характер. Воно спричинене дією на людину сторонніх подразників (зовнішніх та внутрішніх), які відволікають від основного виду діяльності [23].

КОГНІТИВНА ПСИХОЛОГІЯ (англ. знання, пізнання) – напрям, представники якого досліджують внутрішню організацію психічних процесів: сприймання, пам'яті, уваги, мислення [22].

КОМУНІКАБЕЛЬНИЙ – схильний до комунікації, легкого встановлення контактів і зв'язків [2].

КОНКУРЕНЦІЯ – активний, майже агресивний наступ, намагання вирішити конфлікт, ігноруючи інтереси інших осіб. Людина доводить свою думку, як єдину і правильну, ігноруючи міркування інших. Девіз: Щоб я переміг, ти повинен програти [23].

КОНСТАНТНІСТЬ – збереження постійного, незмінного сприйняття предметів при зміні їх освітленості, положення у просторі, відстані від людини, яка сприймає [1].

КОНТРАСТНІСТЬ ПОЧУТТІВ – це зміна інтенсивності та якості відчуттів під впливом попереднього або супутнього подразника [23].

КОНФАБУЛЯЦІЯ (від лат. *confabulatio* – бесіда, розмова) – порушення пам'яті (різновид парамнезії), при якому її прогалини заповнюються фантастичними вигадками [2].

КОНФЛІКТ – це суперечність, що виникає між людьми у зв'язку з розв'язанням тих чи інших питань соціального чи особистого життя. Стан конфлікту характеризується гострими негативними емоційними переживаннями його учасників. Конфлікт може виявитися на рівні свідомості окремо взятої людини – це внутрішньоособистісний конфлікт, а також у міжособистісній взаємодії та на рівні міжособистісних групових стосунків [20].

КОНФОРМНІСТЬ – піддатливість людини реальному або уявлюваному тискові групи; проявляється в зміні її поведінки й установок стосовно позиції більшості, яку вона спочатку не поділяла [2].

КОНФОРМІЗМ – це така поведінка людини, яка характеризується зовнішньою відповідністю цілям колективу при внутрішньому розходженні з ними. Взаємовідносини окремих членів у групах і колективах складні й різноманітні. Вони можуть мати діловий характер, коли їх підґрунтям є співпраця, спільна участь у реалізації важливих виробничих справ, праці [20].

Л

ЛАБІЛЬНІСТЬ – одна з основних властивостей нервової системи, що характеризує швидкість виникнення і припинення процесів збудження і гальмування [25].

ЛАГІДНІСТЬ – риса характеру людини, що проявляється в рівномірному, спокійному і доброзичливому ставленні до інших [25].

ЛАКОНІЧНІСТЬ – характерна риса особистості, що проявляється в стислості і чіткості вираження думок, висловлювань, у небагатослівності [25].

ЛЕВІТАЦІЯ – (англ. *levitation*) - зліт, здіймання в повітря) – підняття в повітря свого тіла, утримання його в такому стані, літання за допомогою суто психічних зусиль [27].

ЛЕТАРГІЯ (грец. *lēthe* – забуття і *argia* – бездіяльність) – стан організму і психіки людини, який має такі зовнішні ознаки: цілковита відсутність

реагування органів чуття на подразнення та інших проявів життя, істотне сповільнення метаболізму (обміну речовин), усіх фізіологічних процесів [27].

ЛІДЕР (від англ. *leader* – ведучий, керівник) – член групи, за яким всі інші члени групи визнають право приймати відповідальні рішення в значимих ситуаціях – рішення, що торкаються їхніх інтересів і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи. Найбільш авторитетна особистість, що реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємин у групі [2].

ЛІНЬ – відсутність бажання діяти, працювати, схильність до неробства [2].

ЛИЦЕМІР – людина нещира, дволика, яка в той же час вдає з себе добродішну, щиродішну [25].

ЛОГОТЕРАПІЯ (грец. *logos* – слово, вчення і *therapeia* – лікування) – напрям психотерапії, який стоїть на тому, що смисл життя – необхідна умова і провідний чинник нормального формування, розвитку та функціонування особистості [14].

ЛОНГІТЮДНИЙ МЕТОД (*longitudinemethod*) – метод вікової психології, суть якого полягає у вивченні одних і тих самих осіб чи їх груп у різні моменти їхнього життя [1].

ЛОЯЛЬНІСТЬ – характерна риса людини, що проявляється в формальному дотриманні законності; в коректному, благородному ставленні до когось, чи до чогось без упередження [25].

ЛЮТІСТЬ – зовнішній прояв сильного людського гніву, психічного роздратування. Л. не є показником сили індивіда, швидше це ознака його духовного безсилля й душевного розладу. Л. проявляється як бурхливе, спонтанне вираження емоційної невірноваженості людини, як психічний зрив, що носить чітко виражений неприборкуваний характер і відрізняється порівняною швидкоплинністю [25].

М

МАЯЧНЯ – не відповідні реальності, галюцинаторні уявлення, ідеї, міркування психічно хворого, у помилковості яких його неможливо переконати [30].

МАНІАКАЛЬНИЙ СИНДРОМ – стан, який протилежний за емоційним фоном депресії і характеризується стійким підвищенням настрою, надмірною рухливістю та прискореним темпом мисленнєвої діяльності [22].

МАНІЯ – хворобливий психічний стан, який характеризується розладом центральної нервової системи, підвищеним збудженням, нав'язливими ідеями тощо [24].

МЕДИТАЦІЯ – розумова дія, спрямована на приведення психіки людини в стан поглибленої зосередженості і відволікання від реального середовища. М. пов'язана з усуненням крайніх емоційних проявів, пониженням реактивності [25].

МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь науки, яка вивчає загальні й окремі психологічні закономірності змін та відновлювання психічної діяльності за різних патологічних станів, при аномаліях розвитку та дезадаптаціях, а також особливості їхньої психодіагностики, психотерапії, психокорекції, реабілітації та психопрофілактики [28].

МЕЛАНХОЛІК – слабкий, неврівноважений, інертний тип темпераменту. Представникам цього типу властивий високий рівень чутливості і незначної реактивності. Це призводить до того, що найменший привід може викликати сльози або глибоко образити людину. Для меланхоліків характерна стриманість і приглушеність моторики та мовлення, замкнутість, недовірливість, глибина і постійність почуттів, але слабкий їх зовнішній вияв [23].

МЕЛАНХОЛІЯ – хворобливий стан людини, для якої характерні пригніченість, смуток, туга [25].

МЕНТАЛЬНІСТЬ – образ мислення, загальна духовна культура, настроєність людини, групи людей, спільності, що дають можливість хаотичному потоку різноманітних вражень інтегрувати свідомістю у певне світобачення [25].

МЕХАНІЧНА ПАМ'ЯТЬ – запам'ятовування матеріалу без розуміння його суті, що призводить до формального засвоєння знань [22].

МЕТОД СПОСТЕРЕЖЕННЯ – це основний метод сучасної психології, сутність якого полягає в тому, що наукові факти збираються через не втручання в життя об'єкта, а пасивне споглядання цього факту [23].

МЕТОДОЛОГІЯ – це інтегральне вчення про сутність, загальну структуру і типологію різноманітних методів наукового пізнання, яке виявляє тенденції їхнього розвитку та напрями їх застосування у теоретичній і практичній діяльності суб'єктів наукової діяльності [28].

МИМОВІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ – коли ми щось запам'ятовуємо та відтворюємо, не ставлячи перед собою спеціальної мети запам'ятати [22].

МІРКУВАННЯ – це низка пов’язаних суджень, спрямованих на те, щоб з’ясувати істинність якої-небудь думки, довести її або заперечити. Прикладом міркування є доведення теореми. У міркуванні ми з одних суджень виводимо нові шляхом умовиводів [5].

МИСЛЕННЯ – вища форма психічного відображення. Це пізнавальний процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об’єктивної дійсності у їхніх істотних властивостях, зв’язках та відношеннях у ході аналізу і синтезу, що виникає з чуттєвого пізнання на основі практичної діяльності [1].

МОНОФОБИЯ – психічний стан людини, що проявляється у її боязні залишатися наодинці. Це слід враховувати при працевлаштуванні на професії, де спеціалісту доводиться працювати наодинці [25].

МОРАЛЬНІ ПОЧУТТЯ – це почуття, в яких виявляється стійке ставлення людини до суспільних подій, людей, самої себе; їх джерелом є спільне життя людей, їхні взаємини, боротьба за досягнення суспільно важливої мети [23].

Н

НАДСВІДОМІ ПРОЦЕСИ – це процеси утворення інтегрального продукту свідомої діяльності, який потім вторгається у свідомість людини [21].

НАДУМАНІСТЬ – схильність людини до різних страхів, побоювань і переживань з приводу свого і близьких людей стану здоров’я, благополуччя [25].

НАВ'ЯЗЛИВІ СТАНИ – хворобливі порушення психіки, що проявляються у виникненні постійно повторюваних думок, спогадів, сумнівів, уявлень, страхів, потягів або дій незалежно від волі і бажань людини. Н.с. є основним симптомом деяких неврозів, зустрічаються також при шизофренії і психопатії. Іноді вони виникають і у здорових людей при значній втомі, тривозі [25].

НАВ'ЯЗЛИВІСТЬ – внутрішнє прагнення людини, що не піддається свідомому контролю, якщо навіть його марність чи шкідливість усвідомлена [25].

НАВІЮВАННЯ – найменш усвідомлений процес наслідування зразків поведінки іншої людини. Навіювання може бути пряме, коли один із партнерів по спілкуванню ставить перед собою мету наслідувати, і непряме – мимовільне [22].

НАПОЛЕГЛИВІСТЬ – вольова риса людини, що проявляється у здатності тривало, не знижуючи активності, незважаючи на труднощі та перешкоди, домагатися свідомо поставленої мети [25].

НАПРУЖЕНІСТЬ – психічний стан людини, що викликається складними, екстремальними для даної особистості умовами. Н. може бути ситуативною або обумовленою індивідуальними властивостями, якостями особистості. В психологічному плані Н. проявляється у звуженні поля уваги, інертності, стереотипності мислення. Одним із засобів зняття Н. є релаксація, розслаблення, самонавіювання [25].

НАРЦИСИЗМ – прояв людиною уваги виключно до власної персони, самозамилування [25].

НАСТАНОВЛЕННЯ – це цілісна, недиференційована і несвідома готовність людини до певного сприймання і ставлення до дійсності, яка задає напрям активності та реагування [28].

НАСТРІЙ – відносно тривалий стійкий психічний стан помірної або слабкої інтенсивності, що виявляється як позитивний або негативний емоційний фон життя. Настрій може бути радісним, сумним, бадьорим, млявим, тривожним. Джерелом виникнення настрою є стан здоров'я, становище людини серед інших людей, задоволеність чи незадоволеність роллю в сім'ї та на роботі. Настрій впливає на ставлення людини до всього, що її оточує [3].

НЕВРАСТЕНІЯ (грец. *neuron* – нерв; *astheneia* – слабкість) розвивається під пролонгованим (тривалим) впливом негативно забарвлених емоційних переживань, зумовлених психогенними факторами [14].

НЕВРОЗ – функціональний нервово-психічний /як правило, зворотний/ розлад, що виникає в результаті дії на психіку людини довготривалих психотравмуючих факторів, емоційних або інтелектуальних перенапружень, порушення особливо значущих для неї відношень. Розрізняють такі види Н.: неврастенія, істерія, психастенія [25].

НЕРВИ – довгі відростки нервових клітин, зібрані в пучки, які виходять за межі головного і спинного мозку та утворюють спільний для багатьох нейронів шлях іннервації окремих органів [28].

НЕРВОВА РЕГУЛЯЦІЯ – це швидкий короткочасний вплив на органи, здійснюваний з допомогою нервових імпульсів [28].

НЕЙРОН – нервова клітина, що має складну будову і яка сприймає, переробляє подразнення та передає їх до різних органів тіла [28].

НЕЙРОПЛАСТИЧНІСТЬ – властивість мозку, яка дає можливість виконувати функції пошкоджених ділянок мозку іншим ділянкам, які частково беруть ці функції на себе [28].

НЕЙРОПСИХОЛОГІЯ — галузь психологічної науки, яка виникла на стику психології, медицини (нейрохірургії та неврології) і фізіології, що вивчає мозкові механізми вищих психічних функцій на матеріалі локальних уражень головного мозку. Предметом нейропсихології є зв'язок вищих психічних функцій та поведінки зі структурами мозку. Нейропсихологія застосовує науковий метод та розглядає окремі психічні процеси як процеси обробки інформації. Ця концепція була запозичена з когнітивної психології [28].

НЕЙРОТИЗМ – характеризує емоційну стійкість (стабільність чи нестабільність). Нейротизм пов'язаний з показниками рівня лабільності нервової системи [1].

НЕСВІДОМІСТЬ – це сукупність психічних явищ, актів і станів, які виявляються на глибокому рівні функціонування психіки й цілковито позбавляють індивіда можливості впливу, оцінки, контролю і звіту в їхньому впливові на поведінку, вчинки, діяльність [23].

О

ОБДАРОВАНІСТЬ – природно високий рівень розвитку здібностей людини, від якого залежить можливість досягнення великого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності [25].

ОБЕРЕЖНІСТЬ – психологічна риса людини, що проявляється в її вибірковому втручанні в хід подій [25].

ОБГРУНТУВАННЯ – якість мислення, що свідчить про те, що в міркуванні всі думки спираються на інші, істинність яких доказана [25].

ОБСЕСІЯ – думки, спогади, сумніви, що мимовільно виникають в свідомості людини всупереч її волі і не дивлячись на те, що вона розуміє їх хворобливість, ненормальність того, що відбувається [25].

ОДЕРЖИМІСТЬ – риса особистості, що проявляється в її винятковій зосередженості на певному виді діяльності. О. передбачає максимальну мобілізацію фізичних і нервово-психічних зусиль людини для досягнення поставленої мети. До негативних моментів О. належать: однобічна захопленість чимось на шкоду іншому, прагнення, почуття чи імпульс, що наполегливо проникають у свідомість і не усуваються волею індивіда, навіть якщо він розуміє, що вони нерозумні чи шкідливі [25].

ОДІОЗНИЙ (від лат. *odiosus* – ненависний, противний) – неприємний, небажаний, який викликає до себе негативне ставлення [2].

ОКОМІР – здатність людини з різною точністю оцінювати та порівнювати величини об'єктів, що сприймаються на око, і відстані до них. Розрізняють статичний і динамічний О.. Статичний О. – визначення розмірів нерухомих предметів, їх віддаленості і відстані між ними. Динамічний О. – здатність визначати співвідношення між об'єктами, що рухаються. Існують значні індивідуальні відмінності О. У багатьох професіях О. є професійно значущою якістю [25].

ОНТОГЕНЕЗ – процес індивідуального розвитку людини [23].

ОПЕРАТИВНІСТЬ – якість особистості, що характеризується її здатністю швидко включатися у вирішення поставлених завдань, легко переходити від одного виду виконуваної роботи до іншого, приймати рішення і діяти в умовах, що змінюються [25].

ОПТИМІСТ – людина, пройнята життєрадісністю, бадьорістю, вірою в гарне майбутнє [25].

ОРГАНИ ЧУТТІВ – це єдині канали, якими зовнішній світ проникає у свідомість людини. [5].

ОРГАНІЗОВАНІСТЬ – здатність особистості підпорядковувати себе необхідному режиму, планувати свою діяльність, проявляти послідовність, зібраність у діяльності і поведінці [25].

ОРТОДОКС – людина, яка неухильно дотримується певних принципів якогось вчення, світогляду, переконання [25].

ОСОБИСТІСТЬ – це конкретна людина з індивідуально виявленими своєрідними розумовими, емоційними, вольовими та фізичними властивостями. Особистість виникла й розвивалася у процесі суспільно-історичного розвитку людства та процесі праці [21].

ОСОБИСТІСНИЙ КОНСТРУКТ – це ідея або думка, яку людина використовує, щоб усвідомити, пояснити чи передбачити свою поведінку [26].

II

ПАМ'ЯТЬ – це психічний процес відображення досвіду людини шляхом засвоєння, збереження та подальшого відтворення обставин її життя та діяльності [1].

ПАТОПСИХОЛОГІЯ – галузь психології, яка займається вивченням змін психічної діяльності при патологічних станах головного мозку, які пов’язані з психічними або соматичними захворюваннями. Вона тісно пов’язана зі спеціальною психологією (зокрема, з олігофренопсихологією та дефектологією) [28].

ПЕРЕДЧУТТЯ – це немотивоване, неясне відчуття або інтуїтивне прогнозування того, що може щось відбутися, щось статися [28].

ПЕРИФЕРИЧНА НЕРВОВА СИСТЕМА (ПНС) – це частина нервової системи, яка складається з нервів, що відходять від головного і спинного мозку, нервових вузлів та сплетінь, нервових закінчень – рецепторів, впливає на внутрішні процеси організму, з’єднує ЦНС із сенсорними органами, рецепторами та афекторами (м’язами і залозами) і регулює їхню взаємодію [28].

ПОСЛІДОВНІСТЬ МИСЛЕННЯ – висловлювати судження та їх обґрунтовувати [8].

ПОДРАЗЛИВІСТЬ – здатність живого організму реагувати на зовнішні впливи середовища певними біологічними процесами [23].

ПОЧУТТЯ – це специфічні людські, узагальнені переживання ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції: радість, любов, гордість або сум, гнів, сором [23].

ПРАКСИЧНІ ПОЧУТТЯ – переживання людиною свого ставлення до діяльності. Людина відкликається емоційно на різні види діяльності. Це проявляється у захопленні, задоволенні діяльністю, творчому підході до діяльності, радості від досягнутого успіху, незадоволенні при невдачі [20].

ПРИСТРАСТІ – це сильні, стійкі, тривалі почуття, які захоплюють людину, володіють нею і виявляються в орієнтації всіх прагнень особистості в одному напрямку, у зосередженні їх на одній меті [20].

ПРОБЛЕМНА СИТУАЦІЯ (від грец. *problêma* – задача) – різновид психологічної ситуації виконання практичного або теоретичного завдання, у якій раніше засвоєних знань виявляється недостатньо і виникає суб’єктивна потреба у нових знаннях [1].

ПСИХІКА це відображення високоорганізованою матерією об’єк- тивної дійсності у формі ідеальних психічних образів, на основі яких доцільно регулюється взаємодія живих істот з навколишнім світом, що надає поведінці й діяльності стійкості та ефективності [28].

ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ – сталі психічні утворення людини, що формуються в процесі життєдіяльності, виховання та самовиховання. Наприклад, на ґрунті будь-якого психічного процесу (відчуття, сприймання, пам'яті, уяви, мислення й волі) можуть виявитися такі властивості людини, які виражаються у формі чутливості, сприйнятливості, уважності, емоційності, балакучості, мовчазності, вдумливості, розсудливості, фантазерства тощо [23].

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ – це різні форми чи види взаємодії внутрішнього і зовнішнього психічного, внаслідок чого у психіці відображаються предмети та явища. Психічні процеси є компонентами діяльності людини, що часто стають особливими діями (перцептивними, мнемічними, розумовими, вольовими та ін.) [23].

ПСИХІЧНІ СТАНИ – це різні види інтегрованого відображення людиною взаємодії внутрішніх і зовнішніх психічних впливів у певний статичний період часу. Причому більшість із них існує без чіткого усвідомлення відображеного предметного змісту. До психічних станів відносять бадьорість, втому, апатію, депресію, ейфорію, відчуження, нудьгу, страх, відчай, сум тощо [23].

ПСИХІЧНІ ЯВИЩА – це своєрідні переживання, суб'єктивні образи відображуваних (усвідомлюваних і неусвідомлюваних) явищ реальної дійсності, внутрішній світ людини в усій його повноті й різноманітності [21].

ПСИХОДІАГНОСТИКА – галузь психології, яка вивчає теорію та практику встановлення психологічного діагнозу. Займається розробкою вимог до інструменту вимірювання, конструюванням та апробацією методик, розробкою правил обстеження, обробки та інтерпретації результатів. Основою психодіагностики є психометрика, яка займається кількісним вимірюванням індивідуально психологічних особливостей [28].

ПСИХОЛОГІЯ – це наука про закономірності, формування та розвиток психіки як особливої форми життєдіяльності [23].

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ – це зазвичай неусвідомлений процес усунення або послаблення психікою людини негативних, травмуючих або неприйнятних емоційних переживань [23].

ПСИХОГЕННИЙ РОЗЛАД (грец. *psyche* – душа і *genos* – народження, народжений) – невротична (нервово-психічна) чи соматична хвороба, зумовлена негативно забарвленими емоційними переживаннями: душевним болем (душевними муками), страхом, тривогою, ненавистю, заздрістю, злістю-гнівом, почуванням провини і т. ін., які фруструють психіку суб'єкта [14].

ПСИХОМОТОРИКА – орган людини, його механізм дій і мистецтво їх регуляції. Психомоторика здійснює психічну регуляцію живих рухів, дій і вчинків, вона – дзеркало мислення, почуттів і уяви [18].

ПСИХОСОМАТИЧНІ ХВОРОБИ (лат. *soma* – тіло) – психогенні захворювання тілесних органів. Найбільш поширені психосоматичні хвороби: бронхіальна астма, гіпертонія, стенокардія та інші розлади серця, виразки у кишково-шлунковому тракті, виразкові коліти, неспецифічний хронічний поліартрит [14].

ПСИХОТЕРАПІЯ – галузь психологічної науки, яка спрямована на створення системи лікувального впливу на психіку і через психіку, — на організм людини [28].

ПСИХОЗ– (грец. *psyche* – душа, психіка) – хвороба, що завдає руйнації пізнавальній, вольовій, емоційній сферам психіки людини, її ставлення до світу і до себе [14].

ПІДСВІДОМІСТЬ – це уявлення, бажання, потяги, почуття, стани, психічні явища та акти, які колись упродовж життя «вийшли» зі свідомості, виявляються у відповідних ситуаціях ніби автоматично, без чіткого і зрозумілого усвідомлення, але за певних умов їх можна повернути назад і усвідомити [23].

ПОВНОТА ХАРАКТЕРУ – це всебічний розвиток головних його структурних компонентів – розумових, моральних, емоційно-вольових. Розсудливість такої людини завжди узгоджена з емоційною врівноваженістю та самовладанням [18].

Р

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ – наведення для себе псевдорозумної аргументації у випадку поразки (байка про лисицю, яка, не зумівши дотягнутись до винограду, вирішила, що він зелений і несмачний) [23].

РЕАКТИВНІСТЬ – це особливість реагування особистості на різноманітні подразники, що впливає на темп, силу та форму відповіді, а найяскравіше – на емоційну вразливість, і відбивається на ставленні особистості до навколишньої дійсності та до самої себе [18].

РЕБЕФІНГ (від англ. *rebirthing* – "відродження, духовне воскресіння") – система зв'язного, безперервного дихання, спрямована на зняття стресів, передусім, найбільш сильного – родового, який люди відчувають у момент появи на світ. Основними елементами холотропного дихання є більш глибокий і більш швидкий чіткий подих, ніж у звичайному стані; музика; допомога холонавту у звільненні енергії за допомогою специфічних прийомів роботи з тілом [21].

РЕГУЛЯЦІЙНІ ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ – це психічні процеси, спрямовані на регуляцію психічної діяльності [28].

РЕЗИСТЕНТНІСТЬ – міра здатності чинити опір негативним або несприятливим обставинам. Досить яскраво ця особливість виявляється в умовах стресу, при значній напруженості в діяльності. Одні люди здатні чинити опір найскладнішим умовам діяльності або обставинам, що несподівано склалися (аварії, конфлікти, асоціальна брвада), а другі розгублюються, легко відступають, не здатні продовжувати роботу, хоча за звичайних умов з ними цього не трапляється, незважаючи на втому, на важкі умови праці [18].

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ – відстрочене відтворення того, що раніше сприймалося і що здавалося забутим [20].

РЕЦЕПТОР – це частина сенсорної системи, або автономної нервової системи, спеціалізована клітина, або нервові закінчення, яка сприймає впливи зовнішнього середовища, у відповідь на подразнення створює сигнал у вигляді потенціалів дії та спрямовує його до нервового центру [28].

РЕФЛЕКС – це відповідь живого організму на будь-який вплив, що здійснюється через нервову систему, центральним органом якої є головний мозок. Відповідаючи на зовнішні впливи, організм пристосовується до зовнішнього світу. **РЕФЛЕКСІЯ** – це усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає партнер по спілкуванню (погляд на себе з боку) [22].

РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ ОСОБИСТОСТІ – це прагнення до досягнення мети тієї складності, на яку людина вважає себе здатною [25].

РИГІДНІСТЬ – особливість, протилежна пластичності, це складність або нездатність перебудовуватися при виконанні завдань, якщо цього вимагають обставини. У пізнавальній діяльності ригідність виявляється в повільній зміні уявлень при зміні умов життя, діяльності; в емоційному житті – в загальмованості, млявості, нерухливості почуттів; у поведінці – в негнучкості, інертності мотивів поведінки та морально-етичних вчинків за всієї очевидності їх недоцільності [18].

РОЛЬОВІ ОЧІКУВАННЯ – це сподівання на таку поведінку іншої людини, яка відповідає її рольовому статусу. Свідоме ігнорування очікувань іншої сторони, що часто спостерігається в повсякденних ситуаціях спілкування, є нетактовністю. Це деструкція очікувань у процесі спілкування, яка порушує ефективну взаємодію сторін, що спілкуються, і яка може призводити до конфліктних ситуацій [20].

С

САМОКОНТРОЛЬ – усвідомлення й оцінка суб'єктом власних дій, психічних процесів і станів. Механізм самоконтролю виявляється у готовності перевести дію в інше русло, внести в неї додаткові елементи [1].

САМООЦІНКА – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей [23].

САМОСВІДОМІСТЬ – це здатність людської психіки усвідомлювати власні якості, властивості та ознаки [23].

САМОВИХОВАННЯ – свідоме, цілеспрямоване і самостійне діяльність особистості, яка спрямована на самовдосконалення власної особистості, здійснюється в умовах активної взаємодії людини з іншими людьми, із середовищем, що забезпечує розвиток і вдосконалення особистості в певному напрямку [20].

СВІДОМІСТЬ – це найвища форма розвитку психіки, притаманна тільки людині, що виявляється в складних формах відображення світу, опосередкована суспільно-історичною діяльністю людей [23].

СЕНСИБІЛІЗАЦІЯ – це явище підвищення чутливості аналізаторів унаслідок їхнього тренування [1].

СЕНСИТИВНІ ПЕРІОДИ – такі вікові періоди, коли умови для розвитку певних найсприятливішими. психічних властивостей та рис будуть [1].

СИНЕСТЕЗІЯ – виникнення, під впливом подразників характерних для одного аналізатора відчуттів, характерних для іншого аналізатора [1].

СИНТЕЗ – це уявне поєднання окремих частин, аспектів, ознак об'єктів у єдине ціле [23].

СНОВИДІННЯ – це образи різної інтенсивності та яскравості, які виникають під час сну. У період сну контроль за свідомістю знижується і в людини з'являються сновидіння, які блокуються свідомістю у стані, коли людина не спить [21].

СОМНАБУЛІЗМ (від лат. *somnus* – сон і *ambulare* – гуляти) — особлива складна форма неусвідомленої поведінки, пов'язана з ходінням вночі у стані сну. Синонім сомнабулізму – лунатизм [28].

СОРОМ – це душевний дискомфорт, негативно забарвлений емоційний стан суб'єкта, зумовлений засудженням, зневагою, презирством, втратою прихильності, симпатії, поваги інших людей, тому що вони дізнались про його неприйнятні для них, аморальні, негідні, ганебні тощо вчинки [14].

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ – модель поведінки, орієнтована на певний статус. Її ще називають динамічною стороною статусу. Якщо статус вказує на позицію індивіда всередині групи, то роль – на поведінку, властиву цьому статусові. Статус реалізується через систему ролей, тобто різних функцій, які людина має виконувати відповідно до свого положення у групі [25].

СПОСТЕРЕЖЕННЯ – це цілеспрямоване, планомірне, систематичне сприйняття об'єктів, у пізнанні яких зацікавлена особистість. Спостереження починається з формулювання завдання. На основі виниклих завдань спостереження складають докладний план його проведення. Систематичний характер спостережень дає можливість розглядати досліджуваний об'єкт у різних умовах, зазначати зміни, що відбуваються в результаті дії будь-яких причин [21].

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ – це вміння людини вирізняти характерні, проте ледве помітні особливості предметів і явищ [23].

СПРИЙМАННЯ – це психічний процес відображення людиною предметів і явищ у цілому, в сукупності всіх її якостей і властивостей при безпосередньому їх впливі на органи чуттів [1].

СТАТЕВИЙ ДИФОРМІЗМ – це фізичні відмінності між обома статями, зумовлені біологічно [26].

СПРИЙМАННЯ – це психічний пізнавальний процес відображення людиною предметів і явищ у цілому при безпосередньому їх впливі на аналізатори [22].

СПРИЙМАННЯ ПРОСТОРУ – відображення в психіці людини розташування, величини, форми, об'ємності, віддаленості один від одного предметів та явищ на землі та на небі [23].

СПРИЙМАННЯ РУХУ – відображення зміни положення об'єктів у просторі, що дає змогу орієнтуватися у відносних змінах, у взаємному розташуванні та взаємовідношенні предметів навколишньої дійсності [23].

СПРИЙМАННЯ ЧАСУ – відображення об'єктивної тривалості, швидкості та послідовності явищ дійсності, завдяки чому відображаються зміни, які відбуваються в навколишньому світі [23].

СПРИЙНЯТТЯ – це відображення у свідомості людини предметів і явищ у сукупності їхніх властивостей та частин за безпосереднього впливу їх на органи чуття [21].

СТАТЕВИЙ ДИФОРМІЗМ – це фізичні відмінності між обома статтями, зумовлені біологічно [26].

СТИЛЬ МИСЛЕННЯ – це типова для цієї людини система інтелектуальних стратегій, прийомів, навичок та операцій, яку вона переважно використовує у процесах розумової діяльності [21].

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ (від гр. *stereos* — твердий, просторовий) — це інтерпретація причин поведінки людини через зіставлення зі зразками, що відповідають соціальним стереотипам [23].

СТРЕС – це стійкий, надмірно сильний негативний емоційний стан, який може в людини виникати в результаті тривалого напруженого важко переносимого фізичного або психічного навантаження [21].

СУБЛІМАЦІЯ – це захист шляхом переведення сексуальної або агресивної енергії людини, надлишкової з точки зору особистісних або соціальних норм в інше русло, прийнятне для суспільства, – творчість [15].

СУДЖЕННЯ – це форма мислення, яка містить ствердження або заперечення будь-якого положення відносно предметів, явищ або їх властивостей [23].

СУМІСНІСТЬ – це оптимальне поєднання якостей людей під час взаємодії, що сприяє успішному виконанню спільної діяльності [20].

СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ – це сукупність поглядів, уявлень, настроїв, почуттів, традицій, ідей, теорій, які відображають суспільне буття в цілому або його окремі сторони у свідомості людей [25].

САМОСТІЙНІСТЬ МИСЛЕННЯ – вміння людини самостійно ставити нові завдання й розв'язувати їх [22].

Т

ТЕМПЕРАМЕНТ – індивідуальна особливість людини, що виявляється в її збудливості, емоційній вразливості, врівноваженості та швидкості перебігу психічної діяльності [18].

ТЕНДЕНЦІЙНІСТЬ – прагнення людини шляхом штучного добору фактів, навіяти якусь упереджену, суб'єктивну думку викривлення дійсності [25].

ТЕРПИМІСТЬ – вміння з розумінням, терпимо, поблажливо, без упередженості й ворожості ставитися до чужої думки, характеру, звичок [25].

ТИПІЗАЦІЯ – це виділення суттєвого, що повторюється в однорідних фактах, і втілення його в конкретному образі [20].

ТРИВОГА – емоційний стан, що виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки та проявляється в очікуванні неблагополучного розвитку подій [2].

ТРИВОЖНІСТЬ (готовність до страху) – стан доцільного підготовчого підвищення сенсорної уваги і моторного напруження в ситуації можливої небезпеки, що зумовлює відповідну реакцію на страх. Схильність індивіда до переживання тривоги, що характеризується низьким порогом її виникнення; один з основних параметрів індивідуальних розходжень [2].

ТУРБОТА (Care) – психосоціальна властивість, що дає людині можливість почувати, що хтось або щось має для неї значення [15].

У

УВАГА – це зосередження свідомості на конкретному об'єкті для його відображення. Об'єктом уваги може бути як зовнішній світ людини, так і її внутрішній світ [21].

УГАСАННЯ – процес поступового ослаблення і зникнення умовних реакцій, що більше не підкріплюються [2].

УЗАГАЛЬНЕННЯ – це продовження і поглиблення синтезуючої діяльності мозку за допомогою слова. Слово виконує узагальнюючу функцію,

спираючись на знакову природу відображуваних ним істотних властивостей і відносин, що присутні в об'єктах [20].

УСВІДОМЛЕННЯ – це акт свідомості, основою якого є узагальнення власних психічних процесів, що призводить до оволодіння ними [20].

УМОВИВІД – одна з логічних форм мислення, що виводиться з декількох суджень, і характеризується здатністю до узагальнюючого висновку на основі правил логіки [1].

УМОВИСНОВОК – складна мислительна діяльність, у процесі якої людина, зіставляючи й аналізуючи різноманітні судження, приходить до нових загальних чи окремих висновків [1].

УНІВЕРСУМ – це найвищий ступінь духовного розвитку людини, що усвідомлює своє буття й місце у світі [21].

УПЕВНЕНІСТЬ – почуття відсутності сумнівів, побудоване на набутому людиною досвіді і, передовсім, на здобутих раніше знаннях [25].

УПЕРЕДЖЕНІСТЬ – необґрунтоване, неприхильне ставлення до когось або чогось, складена заздалегідь негативна думка про когось або про щось. Як правило, людина не усвідомлює або не бажає усвідомлювати, що вона діє упереджено і розглядає своє ставлення до об'єкта як наслідок об'єктивної і самостійної оцінки якихось фактів. У. може бути наслідком поспішних і необґрунтованих висновків, що базуються на особистісному досвіді, а також некритичного засвоєння стандартизованих суджень. У. нерідко використовується для виправдання непристойних вчинків [25].

УПЕРТІСТЬ – особливість поведінки, а в стійких формах – риса характеру; виступає як дефект волювої сфери індивіда, що виражається в прагненні неодмінно чинити по-своєму, всупереч розумним доводам, проханням, порадам або вказівкам інших людей. Може викликатися почуттями образи, злості, гніву, помсти. У дитинстві може бути формою протесту, яка виражає невдоволення необґрунтованим пригніченням самостійності, що розвивається, ініціативи дитини [2].

УЯВА, фантазія – пізнавальний психічний процес, в результаті якого у людини виникають образи, ідеї, викликані не прямим впливом зовнішніх стимулів, а на основі попереднього досвіду, тими процесами, що відбуваються в ньому самому, наприклад, в його мотивації, мисленні, пам'яті тощо [25].

Ф

ФАНАТИК – 1) людина, яка відрізняється несамовитою релігійністю, крайньою нетерпимістю, бузувір; 2) людина, жагуче віддана якій-небудь справі, надзвичайно прихильна якій-небудь ідеї [2].

ФАНАТИЗМ (від лат. *fanaticus* – ступлений, від *fanum* – храм) – 1) жагуча відданість своїм переконанням, поєднана з крайньою нетерпимістю до чужих поглядів і прагнень; 2) феномен групової психології. Для фанатиків, що знаходять підтримку у взаємному визнанні, характерні підвищена емоційність, некритичне ставлення до будь-якої інформації, підтверджуючої їхні погляди, неприйняття критики, навіть доброзичливої [2].

ФЕМІНІСТЬ – певна схема жіночої поведінки, ознаками якої є: пасивність, концентрація на почуттях, прояв емоцій та прагнення розділити їх з іншими [26].

ФІЛОГЕНЕЗ – процес становлення психічних структур в ході біологічної еволюції виду або соціокультурної історії людства в цілому [23].

ФОБІЯ (від гр. *phobos* – страх) – нав'язливі стани при психічних захворюваннях: хворобливі нав'язливі неадекватні переживання страхів конкретного змісту, які охоплюють суб'єкта у певній – фобічній – обстановці й супроводжуються вегетативними дисфункціями – серцебиттям, рясним потом тощо. Зустрічаються в рамках неврозів, психозів і органічних захворювань головного мозку [2].

ФОРМАЛІЗАЦІЯ – це метод вивчення різних об'єктів з допомогою відображення основних закономірностей явищ і процесів в знаковій формі, за допомогою формул або спеціальних символів [28].

ФРАЗЕР – особа, схильна до базікання, багато і красиво говорити, а не конкретно діяти [25].

ФРУСТРАЦІЯ – це психічний стан дезорієнтації свідомості й діяльності особистості, викликаний об'єктивно непереборними та не виправ даними перешкодами на шляху до досягнення бажаної мети. Причинами виникнення фрустрації може бути внутрішній конфлікт між спрямованістю особистості й об'єктивними можливостями, із якими особистість не згодна. Вона виникає тоді, коли ступінь невдоволення перевищує той, який людина здатна витерпіти, тобто перевищує поріг фрустрації [21].

ФЛЕГМАТИК – сильний, врівноважений, малорухливий тип темпераменту. Характеризується активності поведінки, порівняно ускладненням низьким рівнем переключення уваги, уповільненістю й виваженістю дій, міміки і мовлення, рівністю, постійністю почуттів і настроїв. Емоції і свої душевні

стани виражає у виняткових випадках (важко розсмішити й засмутити). Ці люди на вигляд спокійні, врівноважені, повільні і незворушні; пасивні, старанні, вдумливі, розмірені, миролюбиві. Довго приймають рішення, але виявляють наполегливість у виконанні справи. Virізняються терплячістю, витримкою, самовладанням. Важко переключаються з одного виду діяльності на інший, відчують складності в адаптації до нової обстановки [2].

ФУНКЦІОНАЛЬНА АСИМЕТРІЯ МОЗКУ (ФАМ) – це складна властивість мозку, що відображає відмінності в розподілі нервово-психічних функцій між півкулями головного мозку [28].

X

ХАБІТУЛІЗАЦІЯ – перетворення в результаті багаторазових повторень тих чи інших дій у звичку, що сприймається індивідом як дія, краща за іншу [25].

ХАРАКТЕР – це сукупність постійних індивідуально психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, ставленні до колективу, інших людей, праці, навколишньої дійсності та до самої себе [23].

ХАРАКТЕРНІСТЬ – чітко виражені своєрідні, типові риси людини, які відрізняються від інших [25].

ХАРИЗМА – виняткова особистісна обдарованість; харизматична особистість /найчастіше державний чи громадський діяч/ – це людина, наділена в очах її оточення і послідовників найвищим авторитетом, що ґрунтується на виняткових її якостях – мудрості, непогрішності, героїзмі, "святості", завдяки яким ця людина різко виділяється серед інших [25].

ХВИЛЮВАННЯ – психічний стан людини, що виникає в ситуаціях небезпеки, неповної інформованості, у відповідальних ситуаціях з невизначеними наслідками. Х. інформує про можливу небезпеку, спонукує людину до активного пошуку й конкретизації цієї небезпеки. Воно проявляється як відчуття безпорадності, невпевненості в собі, безсилля перед зовнішніми факторами, перебільшення їх значущості й загрозливого характеру. Проявами Х. є зниження працездатності, загальна дезорганізація діяльності і поведінки [25].

ХОЛЕРИК (від гр. *chole* – жовч) – людина, що відрізняється (за своїм темпераментом) швидкою ходою, сильними, швидко виникаючими почуттями, що яскраво відбиваються у діях, мовленні, жестах, міміці. І. Павлов відносив холерика до сильного, неврівноваженого типу [2].

ХОЛОДНОКРОВНІСТЬ – характеристика людини, що проявляється в здатності володіти собою, бути стриманою, спокійною в напружених ситуаціях діяльності і поведінки [25].

Ц

ЦЕНТРАЛЬНА НЕРВОВА СИСТЕМА (ЦНС) – система взаємопов'язаних органів, побудована з нервових клітин, яка координує функціонування та взаємозв'язок усіх інших органів і систем організму [28].

ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ – характерна риса людини, що проявляється в її здатності регулювати свою поведінку для досягнення заздалегідь поставленої мети [25].

ЦІЛЬ – ідеальний, бажаний результат діяльності і поведінки людини, що породжується свідомістю і детермінує сам процес його досягнення [25].

ЦІННОСТІ – продукти матеріальної і духовної діяльності людини, що можуть стати предметом її потреб. Ц. - це суспільно значущі елементи середовища. Вони складають органічну частину культури [25].

ЦИНІЗМ – безсоромність, нахабність, груба відвертість в поведінці людини; зухвало-презирливе відношення до загальноприйнятих норм моральності та пристойності [25].

Ч

ЧАРІВНІСТЬ – характеристика людини, що проявляється в умінні викликати симпатії оточуючих [25].

ЧВАНСТВО – якість особистості, що виражається у зарозумілому ставленні до людей, їх знань та досвіду, у зневажанні культурних цінностей минулого, у завищеній оцінці свого громадського положення, у зазнайстві, перебільшенні своїх здібностей, можливостей, у звеличенні своїх успіхів, оснований на уявленні особистої винятковості [25].

ЧЕРСТВІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється в її нездатності до переживання, хвилювання; неспроможність зрозуміти, розділити радощі чи болі інших. Черстві люди замкнуті, некомунікабельні, потенційно здатні на жорстокі дії та вчинки [25].

ЧЕСТОЛЮБНІСТЬ – характеристика особистості, що проявляється в підвищеній чутливості до того, що зачіпає її чесність; прагнення людини до визнання, поваги, пошани [25].

ЧЕСТЬ – усвідомлення особистістю свого суспільного значення і визнання цього з боку суспільства. **Ч.** – це особиста гідність людини, порядність, пов'язані з вимогою певної поведінки і способу дій для підтримання її репутації або престижу тієї спільності, до якої вона належить [25].

ЧУЙНІСТЬ – характеристика людини, яка проявляється у її здатності розуміти інших, виявляти турботу про них, співчутливо і уважно ставитись до оточуючих [25].

Ш

ШВИДКІСТЬ МИСЛЕННЯ – це здатність швидко розібратись у складній ситуації, оперативно обміркувати правильне рішення й прийняти його [23].

ШИЗОЇД – пограничний між здоровим станом і психозом тип особистості; відрізняється низкою характерологічних особливостей: замкнутістю, серйозністю, холодністю тощо [2].

ШИЗОФРЕНІЯ (схизофренія) (від гр. *schizo* – розколую і *phren* – серце, душа, розум, розсудок) – психічне захворювання, що має різноманітні прояви (марення, галюцинації, нервово-психічне порушення та ін.) і призводить без своєчасного лікування до порушення психічної діяльності, зникнення індивідуальних рис особистості, погіршення пристосовуваності до трудових і соціальних умов, втрати працездатності [2].

ШЛЯХЕТНІСТЬ – психологічна якість, що притаманна особистості, дозволяє їй належним чином поводити себе в складних ситуаціях, підніматися над збігом обставин, здійснювати безкорисливі вчинки. **Ш.** ґрунтується на гуманістичних орієнтаціях і установках людини, її доброзичливості, чесності, відкритості. Шляхетна людина з великою повагою ставиться до тих, кому допомагає, вирізняється високою моральністю і самовідданістю [25].

ШИРОТА МИСЛЕННЯ – здатність охопити широке коло питань [22].

ШОК – загрозливий життю людини загальний стан, що виникає внаслідок реакції організму на психічні, фізичні чи інші травми /травматичний, опіковий, операційний та ін./. При **Ш.** стані необхідна екстрена медична допомога. У переносному значенні – стан душевного заціпеніння [25].

ВИДАТНІ ПОСТАТІ В ПСИХОЛОГІЇ

АДЛЕР АЛЬФРЕД (1870–1937) Австрійський психолог, психіатр і філософ, один з попередників неофрейдизму. Адлер першим увів термін «комплекс неповноцінності», створив концепцію індивідуальної теорії особи. Адлер стверджував, що розвиток особистості залежить від того, яким чином цей комплекс компенсуватиметься. Головні ключові принципи його теорії можна розділити на: 1) почуття неповноцінності і компенсація; 2) прагнення до переваги; 3) стиль життя; 4) соціальний інтерес; 5) творче «Я»; 6) порядок народження; 7) фікційний фіналізм [31].

АЙЗЕНК ГАНС ЮРГЕН (1916–1977) Британський учений-психолог, один з лідерів біологічного напрямку в психології, творець факторної теорії особи. Айзенк виділив такі відомі властивості особи як «екстраверсія-інтроверсія». Він вважав, що інтелект значною мірою визначається спадковістю [31].

БАЛЛ ГЕОРГІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ (нар. 1936 р.) Вчений у галузі психології, член-кореспондент Академії педагогічних наук України (2003), доктор психологічних наук (1991), кандидат технічних наук (1964), професор (1993). Основний напрямок досліджень Георгія Балла – методологічні й теоретичні проблеми психології та суміжних із нею наук. Автор понад 370 наукових праць, з них 11 одноосібних і колективних монографій та 15 посібників. Член редколегій низки наукових журналів [31].

БЕРН ЕРІК ЛЕННАРД (1910–1970) Американський психолог і психіатр. Відомий як розробник загальної теорії і методу лікування нервових і психічних захворювань. Берн зосередив увагу на «транзакціях» (з англ. *transaction* – угода, угода), що лежать в основі міжособистісних стосунків [31].

БЛОНСЬКИЙ ПАВЛО ПЕТРОВИЧ (1884–1941) Філософ, педагог і психолог. Коло досліджуваних ним проблем було надзвичайно широким. Блонський сформулював генетичну (стадіальну) теорію пам'яті, згідно якої різні види пам'яті – моторна, афективна, образна і вербальна – описуються як етапи розвитку людини, його мови і мислення, зміни ним навколишньої дійсності [31].

ВЕБЕР ЕРНЕСТ ГЕНРІХ (1795 – 1878) Німецький психофізіолог і анатом, один із засновників наукової психології, що вніс в неї ідею виміру. Роботи вченого започаткували психофізику і експериментальну психологію. Ернст Вебер досліджував залежність інтенсивності відчуття від інтенсивності зухвалих стимулів, визначив наявність закономірних співвідношень між силою дії зовнішніх фізичних подразників і суб'єктивними реакціями, що викликалися ними, – відчуттям. Роботи вченого започаткували психофізику і експериментальну психологію [31].

ВЕРТГЕЙМЕР МАКС (1880–1943) Один із засновників гештальт-психології. Виступав з критикою асоціативного напрямку в психології, експериментально довівши, що свідомість будується з цілісних образів (гештальтів) [31].

ВИГОТСЬКИЙ ЛЕВ СЕМЕНОВИЧ (1896–1934) Видатний вітчизняний психолог, засновник концепції розвитку вищих психічних функцій. Виготський досліджував проблему мовленнєвого мислення [31].

ДЖОН БРОДЕС ВОТСОН – одна з ключових постатей у розвитку поведінкової психології. Народившись у 1878 році, він став піонером у застосуванні експериментальних методів для вивчення людської поведінки та стверджував, що психологія має бути виключно об'єктивною наукою, позбавленою будь-якої суб'єктивності [3].

ГАЛЬТОН ФРЕНСІС (1822–1911) Англійський дослідник, психолог, антрополог і географ. Першим розробив на основі експериментальних і математичних методів вчення про існування індивідуально-психологічних відмінностей між людьми [31].

ГІППОКРАТ (460 р. до н. ери – 377 р. до н. ери) Відомий старогрецький лікар. Гіппократу психологія зобов'язана появою вчення про темперамент людини

- Переважання жовчі робить людину імпульсивною, «гарячою» – холериком.
- Переважання слизу робить людину спокійною і повільною – флегматиком.
- Переважання крові робить людину рухливою і веселою – сангвініком.
- Переважання чорної жовчі робить людину сумною і боязливою меланхоліком.

Згідно з його вченням, загальна поведінка людини залежить від співвідношення чотирьох соків (рідин), циркулюючих в організмі, – крові, жовчі, чорній жовчі і слизу (флегми, лімфа) [31].

ДЖЕЙМС УІЛЬЯМ (1842–1910) Американський філософ і психолог, один із засновників і провідний представник прагматизму і функціоналізму. Джеймс розглядав свідомість з точки зору його «функціональної» цінності для життя людини, як одне зі знарядь біологічного пристосування індивіда [31].

ЗЕЛЬЦ ОТТО (1881–1944) Німецький психолог, послідовник Вюрцбургської школи. В експериментальних дослідженнях репродуктивного і продуктивного мислення розкрив детерміацію розумових процесів структурою вирішуваної задачі, представленій у вигляді особливого «проблемного комплексу» з елементом незавершеності. Трактуючи мислення як процесу відтворення цілісності структури проблемної ситуації вплинула на вивчення мислення в гештальтпсихології, а також на цілий ряд

досліджень механізмів творчого мислення («Закони продуктивної і репродуктивної духовної діяльності») [31].

ЗІНЧЕНКО ПЕТРО ІВАНОВИЧ (1903–1969) Український психолог, представник харківської школи психології. Автор робіт зі психології пам'яті, що трактувалась ним з позиції діяльнісного підходу. На цій основі П. Зінченко досліджував проблеми мимовільного запам'ятовування, продемонструвавши залежність його ефективності від місця об'єктів, що запам'ятовуються в структурі діяльності (їхні зв'язки з мотивами та метою здійснення діяльності). Виступаючи проти абсолютизації розмежування мимовільної і довільної пам'яті, обґрунтував спільність їх функціональних механізмів («Мимовільне запам'ятовування») [31]

ЗИГМУНД ФРОЙД – австрійський невролог і психіатр, вважається засновником психоаналізу – напряму в психології та психотерапії, який заклав основи для розуміння глибоких, часто прихованих психічних процесів. Його внесок у психологію та розуміння людського розуму важко переоцінити. Основою психоаналізу є ідея про те, що більшість наших дій і почуттів визначаються несвідомими бажаннями, страхами та конфліктами, багато з яких сягають корінням у раннє дитинство. Фрейд запропонував структурну модель психіки, розділивши на три рівні: «Воно», «Я» і «Над-Я» [3]

КАРЛ РОДЖЕРС – ще один провідний представник гуманістичної психології, чий внесок у психотерапію неоціненний. Він розробив підхід, відомий як клієнт-центрована терапія, який ставить індивіда та його переживання в центр терапевтичного процесу [3].

КОСТЮК ГРИГОРІЙ СИЛОВИЧ (1899-1982) Український психолог, директор науково-дослідного інституту психології УРСР в період 1945–1973 р.р. (нині Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України). Г. С. Костюк багато зробив для зміцнення зв'язків психології з соціальною практикою і з суміжними науками: педагогікою, фізіологією тощо [31].

КУЕ ЕМІЛЬ (1857–1926) Французький психолог і фармацевт, що розробив метод психотерапії і особистісного росту, заснований на самонавіюванні. Став відомим завдяки розвиненому ним методу довільного самонавіювання. Цей метод ґрунтується на постійному повторенні простих фраз. Регулярність занять є важливою умовою лікування. Усупереч поширеному переконанню, що сильна воля формує якнайшвидший шлях до здоров'я, Кюе вважав, що рішення деяких проблем неможливе без зміни несвідомих думок. Кюе підкреслював, що він не цілитель, а той, хто учить інших зціляти себе [31].

ЛАКАН ЖАК МАРІ ЕМІЛЬ (1901–1981) Французький філософ і психолог. Одна з найвпливовіших осіб в історії, засновник лінгвістичного психоаналізу.

Лакан вважав головним розуміти те, що відбувається в процесі аналізу інформації [31].

ЛЕВІН КУРТ ЦАДЕК (1890–1947) Німецький, а потім американський психолог, чиї ідеї зробили великий вплив на американську соціальну психологію і багато інших шкіл. Багато питань, якими він займався, стали основою для психологів – рівень домагань, групова динаміка, соціальна перцепція, ігрові ситуації, прагнення до успіху і уникнення невдач, теорія поля, тимчасова перспектива. У центрі психології Левіна стоїть концепція так званого «життєвого простору» [31].

ЛОМБРОЗО ЧЕЗАРЕ (1835–1909) Чезаре Ломброзо народився в Італії у місті Верона 6 листопада 1835 р. Ломброзо у 1862 р. було призначено професором психіатрії Павійського університету, а згодом – директором Клініки душевних захворювань у Пезаро. До цього часу він уже був досить популярним у науково-медичних колах. 1863 р. вийшла книга Ч. Ломброзо «Геніальність і божевілля». Основою для цієї праці стали спостереження вченого, проведені в психіатричній клініці в Чезаро. Він вивчав художні твори пацієнтів, визначав їхні основні теми. Ломброзо намагався визначити закономірності оцінювання творів мистецтва, за якими можна було б встановити, наскільки душевно здорова людина. Він дійшов висновку, що артистичні здібності досить часто виявляються за певних форм божевілля. Для того, щоб знайти підтвердження своєї теорії, Ломброзо вивчав біографії багатьох відомих творчих людей. У своїй праці Ломброзо виводить невропатичну теорію творчості, що протиставляє творчість і нормальність. Геній має підвищену чутливість, він сприймає багато з того, що не помічають звичайні люди. Але, за Ч. Ломброзо, такими самими вразливими є і люди, які страждають на психічні розлади. Певні події одну людину спонукають до великих відкриттів, а в іншій спричиняють неприродні реакції. Отже, невротизм і геніальність схожі [31].

МАСЛОУ АБРАХАМ ХАРОЛЬД (1808–1970) Американський психолог, засновник гуманістичної психології. Він розробив теорію потреби особи, яка знайшла широке застосування в психології і економіці. Ця теорія займає важливе місце в побудові теорій мотивації і поведінки особистості [31].

МАКСИМЕНКО СЕРГІЙ ДМИТРОВИЧ (народився 15 грудня 1941 року.) Доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, дійсний член Міжнародної Ради психологів (США), закордонний член Російської академії освіти (РАО), дійсний член Європейської академії природничих наук (ФРН, м. Ганновер). Автор 26 монографій, більш ніж 540 наукових праць, автор першого в Україні підручника «Психологія особистості» та підручників для вищої школи – «Загальна психологія» (українською – 4 перевидання, російською – 7 перевидань, та англійською мовами), «Експериментальна психологія», «Військова психологія», «Генетична психологія», «Медична

психологія», «Патопсихологія» та ін. Відомий вчений у галузі загальної, генетичної, медичної, вікової та педагогічної психології. Формуючі та діагностичні методи, розроблені С. Д. Максименком, занесено до Європейського банку дослідницьких процедур в галузі лонгітюдних досліджень при Інституті Макса Планка (м. Мюнхен). Як член Міжнародної Ради психологів, С. Д. Максименко є координатором досліджень щодо розроблення та використання експериментальних методів у сфері навчання та розвитку особистості. На основі циклу теоретико-експериментальних робіт та генетико-моделюючого методу під керівництвом С.Д. Максименка створена наукова школа генетичної психології [31].

МАРТІН СЕЛІГМАН – одна з найяскравіших постатей у сучасній психології, чий дослідження та теорії вплинули на спосіб мислення багатьох фахівців. Спочатку він був відомий своїми дослідженнями в галузі “вивченої безпорадності”, але його найбільший внесок пов’язаний з розвитком та популяризацією позитивної психології. Позитивна психологія – це психологічний напрямок, який зосереджений на вивченні та просуванні позитивних аспектів людського життя: щастя, благополуччя, сенсу життя та особистісного зростання. Замість того, щоб зосереджуватися на дисфункціях, проблемах і патологіях, позитивна психологія досліджує те, що робить життя вартим, наповненим і щасливим [3].

НЬЮКОМ ТЕОДОР (1903-1984) Ньюком Теодор в американській науці відомий як один із засновників соціальної психології. Він був досить талановитим дослідником мотивації, навчання, сприймання з точки зору їх зумовленості соціальними чинниками [31].

ПАВЛОВ ІВАН ПЕТРОВИЧ (1849-1936) Фізіолог, психолог, творець науки про вищу нервову діяльність і уявлень про процеси регуляції травлення; засновник найбільшої російської фізіологічної школи; лауреат Нобелівської премії в галузі медицини і фізіології 1904 роки «за роботу по фізіології травлення» [31].

ПАЖЕ ЖАН (1896–1980) Швейцарський психолог і філософ, відомий роботами по вивченню психології дітей, творець теорії когнітивного розвитку і філософсько-психологічної школи генетичної психології [31].

ТІМОТІ ЛІРІ (1920–1996) Тімоті Лірі народився 22 жовтня 1920 р. у Спрингфілді, США. 1940 р. Т.Лірі вступив до університету Алабами, де вивчав психологію. Закінчивши університет, він одержав ступінь бакалавра й активно зайнявся науковою діяльністю. 1950 р. Лірі захистив докторську дисертацію. В 1956 р. вийшла його робота «Рівні вимірювання міжособистісної поведінки». У цій книзі він заклав основи своєї теорії, на якій базувався створений ним знаменитий опитувальник. ХЛірі працював співробітником, а потім і керівником лабораторії психологічних досліджень в

Окленді. Він був не лише дослідником, а й практиком: у праці «Прогноз міжособистісної поведінки в психотерапевтичних групах» він запропонував нові методи групової терапії, розробив теорію комунікативних ігор. Основною причиною успішної взаємодії особистості з оточенням Т. Лірі вважав самоактуалізацію та особистісне зростання. Ці ідеї перегукувалися з теоріями Маслоу і Роджерса, опублікованими в той час, однак були незаслужено зігноровані [3].

ФРОММ ЕРІХ (1900–1980) Еріх Фромм, спираючись на ідеї психоаналізу, прагнув вирішити основні протиріччя людського існування – між егоїзмом і альтруїзмом, волею і буттям. А шляхи виходу з кризи цивілізації бачив у створенні «здорового суспільства», заснованого на принципах гуманістичної етики, серед яких любов, а також відновленні гармонії між індивідом і природою, особистістю й суспільством [31].

ЮНГ КАРЛ ГУСТАВ (1875–1961) Психологія стала для Юнга наукою наук – саме вона, на його думку, має дати сучасній людині цілісне уявлення, світогляд. Упродовж кількох років Юнг брав участь у спіритичних сеансах, ознайомився з літературою з астрології та інших «таємничих» наук [31].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буняк Н. А. Загальна психологія: лекції. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 300 с.
2. Васянович Г. П. Основи психології : навчальний посібник / Григорій Петрович Васянович. К . : Педагогічна думка, 2012. 114 с.
3. Всесвітньо відомі психологи: ключові постаті та їх вплив на світову науку URL : <https://psihologonline.pro/vidomi-psykholohy-klyuchovi-postati/>(Дата звернення – 28.06.2025)
4. Загальна психологія. Теоретико-методологічні основи науки [Електронний ресурс]: Навч. посіб. / О. В. Ловка, Л. Л. Борисенко, Л. А. Колесніченко, Л. В. Музичко, А. В. Тімакова, Д. Г. Лавриненко / За заг. ред. О. В. Ловкої. К : КНЕУ, 2019. 390, [2] с.
5. Загальна психологія: підручник / за загальною редакцією академіка С. Д. Максименка. 4-те вид., переробл. і доп. Том 2. Київ : Видавництво Людмила, 2025. 456 с URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744613/2/II_Загальна%20Психологія%20редаг_овано_3.pdf (Дата звернення – 28.06.2025)
6. Карпюк Ю. Я. практикум з загальної психології: навчально методичний посібник / За ред. Ю. Я. Карпюк. Івано-Франківськ : 2016. 145 с.
7. Колобич О. П. Загальна психологія. Навчально-методичний посібник. Львів , 2018. 172 с.
8. Литвинчук О. В. Психологія : навчальний посібник. Житомир : ЖДТУ, 2017. 261 с.
9. Мазяр О. В. М13 Диференціальна психологія : модульний курс : навчальний посібник / Олег Васильович Мазяр. К. : Видавничий дім «Кондор», 2017. 284 с.
10. Мирошніченко М. І. Психологія ділового спілкування: конспект лекцій. Одеса , Одеський державний екологічний університет, 2020. 130 с.
11. Москалець. В. П. Загальна психологія [текст]: підручник. / В. П. Москалець. К .: Ліра, 2020. 564 с.
12. Москалець В. П., Карп'юк. Ю. Я. основи йоготерапії (екзистенційного аналізу в. Е. Франкла) навчальний посібник. 214 с.

13. Національний фармацевтичний університет URL : <https://nuph.edu.ua/vidatni-psiologi/> (Дата звернення – 28.06.2025)

14. Особистісно-професійне зростання: психологічні тренінги: навчально-методичний посібник / За. Ред.. проф. Л. В. Долинської, проф. О. В. Темрук. 4-те видання. Київ : Каравела, 2024. 560 с.

15. Основи загальної психології: Навчальний посібник: У 2-х т. / Укл. : Полозенко О. В., Омельченко Л. М., Яшник С. В., Свистун В. І., Стахневич В. І., Мартинюк І. А., Жуковська Л. М. К : НУБіП, 2009. Т. 1. 322 с.

16. Партико, Т. Б. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Б. Партико. К .: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 416 с.

17. Панчук Н. П. Порівняльна психологія: Навчальний посібник. Кам'янець Медобори-2006 Подільський: ПП «», 2019. 206 с.

18. Підручник для студентів вищих навчальних закладів За загальною редакцією академіка С. Д. Максименка URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744613/2/II_%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE_3.pdf (Дата звернення – 28.06.2025)

19. Поліщук С. А. Методичний довідник з психодіагностики : навч.-метод. посібник. Суми : Університетська книга, 2024. 442 с.

20. Поясок Т. Б. Загальна психологія: навчальний посібник / Т. Б. Поясок, О. І. Беспарточна, О. В. Квасник, В. В. Шаполова. Харків: ФОП Бровін О. В., 2023. 396 с. ISBN 978-617-8238-07-0 URL : <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/4aa53566-b633-43f8-ac51-542411ccdaf7/content> (Дата звернення – 28.06.2025)

21. Психологія [Електронний ресурс] : навчальний посібник / В. М. Лугова, І. В. Литовченко, С. М. Голубєв, Г. В. Білоконенко. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 299 с.

22. Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова/ За ред.. Н. А. Побірченко URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf (Дата звернення – 26.06.2025)

23. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія. Навч. посіб. К : Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

24. Словник психологічних термінів URL : <https://nuph.edu.ua/slovnik-psihologichnih-terminiv/> (Дата звернення – 26.06.2025)

25. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

26. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 280 с. URL : [Psykhologia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-V..pdf](#) (Дата звернення – 28.06.2025)

27. Термінологічний словник URL : <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1744/1/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (Дата звернення – 26.06.2025)

28. Термінологічний словник до навчальної дисципліни «Психологія бізнесу» для здобувачів вищої освіти програми мініор «Власна справа», СО «Бакалавр». / В. А. Оверчук, В. Г. Боженко. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 132 с. URL : <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1744/1/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (Дата звернення – 28.06.2025)

29. Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н. М. Токарева, А. В. Шамне. Київ , 2017 548 с.

30. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. 640 с. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf (Дата звернення – 26.06.2025)

31. Шаполова В. Загальна психологія : підручник. Харків : Кременчук. нац. ун-т, 2023. 396 с URL : <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/4aa53566-b633-43f8-ac51-542411ccdaf7/content>. (Дата звернення – 28.06.2025)

Навчальне видання

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Словник

Укладач: **Борко** Тетяна Миколаївна

Технічний редактор: Т. М. Борко

Комп'ютерний набір і верстка: Т. М. Борко

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 13,0

Тираж 100 прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідectво суб'єкт видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.